

Textstudier till Birgittas revelationer.

SALOMON KRAFT,
Textstudier till Birgittas
revelationer. Akademisk
avhandling. Uppsala
1929.

Då man går till läsningen av Salomon Krafts avhandling, Textstudier till Birgittas revelationer, vill man gärna tänka på en *historisk* avhandling. Jag bör kanske i detta sammanhang bortse från yttre omständigheter och hellre peka på det trängande behovet av en historisk monografi över Birgittarevelationerna. Birgitta har ju behandlats av bibliografer (Klemming), litteraturhistoriker (Schück), kyrkohistoriker (Westman) och många andra slags specialister, även psykiatriker. Men den källkritiska monografien över hennes historiska uppgifter och hänsyftningar, den är ännu oskriven, trots de många goda detaljer, Richard Steffen för ett par decennier sedan gav i ett populärt arbete.

Ser man emellertid på avhandlingens ovan återgivna titel, så utlovar ju denna en *filologisk* undersökning. Och temat bestämmes mot slutet av företalet så, att författaren gjort till sin »uppgift att lämna ett bidrag till utredandet av Birgittarevelationernas litterära genesis». Detta blir ungefär vad vi filologer kalla »högre textkritik».

Å andra sidan finnes det nog i boken själv ett och annat, som tyder på att även Kraft syftat mot den historiska monografi, vi ovan betecknat som efterlängtd. Visserligen tyckes han anse, att det källkritiska huvudproblemet är löst. »Med det upplevdas hela intensitet och skärpa», säger han, »återspeglas . . i Revelationes sanctae Birgittae de stora händelser och brännande stridsfrågor, som upprörde Birgittas samtid. Ett utomordentligt historiskt sanningsvärde¹ förlänas genom dessa egenskaper åt uppenbarelserna». Men kvar står ju, även om man ser saken så, problemet om vad i våra texter som härrör från Birgitta och vad som härrör från andra. Och tydligen är det på denna sak han tänker, då han säger sig vilja taga »särskild hänsyn till det 'politiska' revelationsbeståndet».

¹ Kursiverat av N. B.

För en filolog, som skall granska ett arbete, sådant som Krafts, är frågan om »det akademiska ämnet» icke utan betydelse. Gäller det en historisk avhandling, som (nödtvunget) använder filologien som hjälpvetenskap, så bör en viss skonsamhet iakttagas i avseende på sådant, som visserligen icke är strängt korrekt men som icke förrekyt de historiska resultaten i huvudsakliga delar. Så har jag själv blivit behandlad, då jag uppträtt som dilettant i astronomi, statistik och rättshistoria, och så vill jag behandla andra, som behöva mitt ämne som hjälpvetenskap. Men är det fråga om en filologisk avhandling, så måste den bedömas efter de normer, som i andra fall tillämpas på sådana.

Att uppgöra ett inventarium över avhandlingens rent historiska innehåll är synnerligen lätt. Först ha vi den antydda källkritiska principen. Men denna är ganska betänkligh. Veterligen hyste Birgitta intensiva känslor inför sådant, som icke existerar i sinnevärlden, och både hon och andra kunna nog ha känt »det upplevdas hela intensitet» inför åtskilligt, som vi i detta sammanhang skulle kunna kalla hovskvaller. Jag vägrar bestämt att från styrkan i Birgittas kolorit sluta till sanningen i hennes beskyllningar mot Magnus Eriksson för perversa böjelser.

Vad beträffar inriktningen på »det politiska revelationsbeståndet», så måste jag säga, att bortsett från den värdefulla detalj, som nedan skall beröras och som ger oss icke händelseförloppet men Birgittas syn på händelseförloppet i Skånefrågan, någon sådan inriktning icke kan förspörjas i avhandlingen. I det hela stötes jag av det lösa grepp på uppgiften, som anges av orden »ett bidrag till utredande». En akademisk avhandling brukar, och på goda skäl, välja en större eller mindre men bestämt avgränsad uppgift, vars lösande författaren tar på sitt ansvar. Här utlovas blott bidrag till lösningen av ett mycket stort problemkomplex.

Till det här antydda kommer s. 155 ff. ett litet polemiskt inlägg mot Ingvar Andersson i anslutning till en föregående skrift av Kraft. Om detta skall här blott sägas, att det går utanför avhandlingens uppgivna plan att utreda Birgittarevelationernas genesis. Det är ju för övrigt endast en detalj.

Mer historia innehåller avhandlingen icke. Intet faktum i Magnus Erikssons historia är genom avhandlingen ställt i nytt ljus, och intet detaljproblem har fått sin källkritiska ekvation hyfsad.

Jag kommer så till de filologiska problemen. Av synnerligen stor vikt är frågan om förhållandet mellan den latinska

och den svenska texten. Här kom Steffen 1909 med en överraskning, då han sökte göra gällande, att den svenska texten icke i den utsträckning, som man hade plägat antaga, utgjorde en retroversion från en latinsk text utan delvis gick tillbaka på en rent svensk texttradition. Påståendet syntes svårt att fasthålla gentemot den påtagligt latiniserande form, den svenska texten rätt genomgående företedde, men *möjligheten* att regeln hade undantag var hävdad, och de av Steffen framhållna synpunkterna kunna nog icke helt negligeras, då det gäller att utnyttja en bestämd Birgittatext som historisk källa. I största korthet skulle jag vilja erinra om att vi icke äro inskränkta till att tänka på skriftlig tradition. Att vissa händelser i Birgittas liv, vissa av hennes uppenbarelser, varit föremål för muntligt berättande inom klostret, är icke bevisligt men väl praktiskt taget självklart.

Till stöd för sin tes har Steffen bland annat sökt göra gällande, att användandet av synonympar (av Kraft oegentligt kallat hendiadyoin) skulle vara ett för Birgitta karakteristiskt stildrag, vadan förekomsten av dylika synonympar skulle kunna närmare användas som kriterium på en fast svensk tradition, som närmare än den latinska texten anslöte sig till Birgittas egen framställning. Med fog opponerar sig Kraft mot denna åsikt, men jag skulle vilja tillägga ett par synpunkter. Den första är av psykologisk art. Ett så glödhett temperament som Birgittas kunde väl tänkas ta sig uttryck i klimax, i uppräknandet av ord med allt större intensitet. Men då uppräknandet av tämligen neutrala och likvärdiga ord träffas hos sierskan, får nog detta tillskrivas ett rådande litterärt mod, icke hennes egen individualitet. Företeelsen möter på annat håll. Jag erinrade mig genast från ungdomsåren, att den ofta förekom i »Siälinna tröst». Redan på andra sidan i detta arbete träffade jag ett exempel, som synes ge en antydning om företeelsens genesis. Där står *salta hafvit, som kallas märit*. Tydligt har det första ordet aktualiserats av översättarens svenska språkkänsla, det andra av hans tyska original. Han har hjälpt sig med att ge båda. Redan härav framgår, att en dylik egenhet snarare härrör från översättare än från en nordisk kvinnas personliga egenart. Och detta är på isländskt område längesedan fastslaget. Jag kan hänvisa till en handbok som Nygaard, Norroen syntax, s. 3 mittpå, där synonymparen nämnas såsom ett av kännetecknen på den utifrån influerade »lärda» stilen. Exempel från den lärde Sverre eller dennes lärde historiograf uppräknas av Indrebø i inledningen till hans edition av Sverres saga.

För mig står det alldeles klart, att Kraft i huvudsak har rätt och att den latinska texten i regeln måste läggas til grund. Delvis förefaller han till och med att ha slagit in öppna dörrar. Jag anser blott, att man kanske ännu starkare än Kraft gjort, bör hävda nödvändigheten av att använda den svenska texten såsom hjälpmedel, särskilt då det gäller källkritiska frågor. Källkritiken kommer icke till målet med de allmänna resonemangen. Dessa kunna blott ange de riktlinier, efter vilka de särskilda problemen vart för sig få angripas med hänsynstagande i varje fall till materialets skiftande beskaffenhet. Och för enskilda fall kunna de av Steffen anförda synpunkterna allt jämt vara till gagn.

Den fråga, vi här berört, är tydligen av alldeles central betydelse i Krafts undersökning. I icke fullt samma grad gäller detta om en annan fråga, som jag dock skall behandla. Jag skall knyta en del reflexioner till kapitlet om »Den fornsvenska pentatevkparafrasen¹ och äldre Birgittauppenbarelser». Så vitt jag kan bedöma, har Kraft i detta kapitel givit både det bästa och det svagaste i sin avhandling.

Det bästa finnes i mitten av kapitlet. Som exempel på pentatevkparafrasens (magister Mathias') inflytande på Birgittas revelationer gör Kraft vissa sammanställningar, som klart belysa Birgittas ställning till tidens mest brännande utrikespolitiska fråga, Skånefrågan. Man får en skarpt formulerad åsikt: Öresund är enligt Guds ordning Sverges naturliga gräns, därför skall konungen hålla på Skåne men hålla fingrarna från Själ-land. Åskådningen var ju med tidens kommunikationsförhållanden en smula verklighetsfrämmande, men den var tydligen Birgittas. Hur pass allmän den var, må lämnas därhän.

Att på detta sätt skarpt fixera de *idées*, som bestämde Birgittas politiska tänkande, tillhör givetvis Birgittaforskningens allra mest centrala uppgifter. Tyvärr fullföljes icke uppslaget. I kapitlets början talar Kraft om en annan sak, magister Mathias' inflytande på Birgitta, och på slutet om en tredje, författarskapet till MB I. Klemming har gissat på magister Mathias, Schück på abbot Svenung i Varnhem, och Kraft sluter nu upp vid Klemmings sida.

Det första, som här bör sägas, är, att frågan om skriftens författare icke har på långt när samma vikt som den fråga Kraft lämnat. Om vi, som fallet är med Svenung, icke just veta mer, än att han hette Svenung, så blir ju resultatet ganska magert. Och de misslyckade gissningarna av denna art äro

¹ Här kallad MB I.

så skrämmande många, att man kanske helst borde vara en smula mer försiktig.

Det andra, som bör sägas, är, att *om* en identifikation skall försökas mellan en anonym författare och en namngiven sådan, så kräver själva denna identifikation en intim bekantskap med den namngivne författarens individualitet, denna må sedan sökas i idéinnehållet eller i formen, eventuellt i språket. Först sedan den saken är utredd, kan man komma någon vart. Kraft ryggar tillbaka för mödan att taga reda på magister Mathias i de arbeten, som säkert äro av honom, och finner det bekvämligare att genast gå till MB I, som är lättillgängligt och som han hänför till Mathias, en rätt klar cirkelbevisning.

Alldeles kan Kraft icke undgå att taga hänsyn till problemets språkliga sida, men här har han haft rätt stor otur. Var han fått den sid. 145 f. meddelade uppgiften, att västgötska språkdrag visa sig endast i de skrifter i B-handskriften, som icke höra till MB I, vet jag icke. Det kan ju bero på att dessa partier äro tryckta efter B-handskriften, emedan de icke finnas i A. Saken har emellertid varit föremål för en synnerligen grundlig och synnerligen auktoritativ utredning. Redan 1910 meddelade Hesselman i förbigående, att originalet till MB I var sydvästsvenskt, vilket han senare hoppades få bevisa. Fyra år senare verkställde Söderwall, vår utan all jämförelse främste kännare av det fornsvenska ordförrådet och särskilt intresserad av dess juridiska element, en utredning av rättsterminologien i MB I, vars resultat var, att denna hörde hemma i Västergötland. Och äntligen kom Hesselman, ånyo vår utan jämförelse främsta auktoritet på det området, tillbaka med sin bevisning för den västgötska karaktären hos språket i MB I, alltjämt skriften MB I, och icke någon av dess handskrifter. Allt detta har Kraft förbisett¹.

Utan direkt kritisk syftning skall jag tillägga ett par synpunkter. Eget nog är det så, att icke blott originalet utan även *båda handskrifterna* till MB I äro förankrade i Västergötland. Den yngre har skrivits på uppdrag av en Vadstenanunna på pergament, som bekostats av hennes i Lödöse bosatta moder. Om förlägget tillhört Vadstena kloster eller något bibliotek i Västergötland, är sålunda en absolut öppen fråga. Den äldre är skriven av huvudskrivaren i Cod. D 4, och denne (resp. hans beställare) har skrivit Västgöta lagens konungalängd med

¹ Jfr Hesselman. Språkformen i MB I. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 24: 17, där övrig litteratur anföres.

nya ortstraditioner och intresserat sig för så speciella frågor som Västergötlands gränser.

Det synes mig sålunda, som om Hesselmans slutsats skulle kunna formuleras med ännu större bestämdhet, än han vågat. Och resultatet synes stå i ganska skarp strid mot Krafts resultat. Särskilt vill jag peka på författarens insikt i västgötsk rättsterminologi. Sådant lär man sig ju icke i vaggan utan under mannaålderns arbete, och med stöd särskilt av Söderwalls undersökning skulle jag våga påstå, att MB I skrivits av en man, som icke blott varit född utan som framför allt varit verksam i Västergötland. Möjligheten av en förflyttning till Linköpings domkapitel kan jag icke förneka, men den efter reformationen strängt genomförda indigenatsrätten har väl icke uppstått ur intet utan ur en sedvanerätt, som gått ett stycke tillbaka i tiden.

Från allmänt metodisk synpunkt måste jag mot Krafts avhandling anmärka, att den är för vittsvävande för att kunna ge säkra resultat. Någon slags begränsning hade varit önskvärd, och denna begränsning kan ju tänkas på olika sätt. Här skall jag ge ett förslag, formulerat med tanke på en historisk monografi.

All sund empirisk forskning börjar med fakta. Teorierna och hypoteserna böra icke sättas in, förrän fakta fordra deras uppställande. Att såsom Kraft gjort, börja med teorierna medför icke blott den risken, att teorierna bli felaktiga, utan även den, att de bli ofrukthara för den föreliggande uppgiften. Jag kanske bör uttryckligen framhålla, att jag här med fakta icke närmast menar fakta i 1300-talets historia utan fakta i den birgittinska traditionen om denna historia.

Från min synpunkt sett, är det två saker, som absolut bort finnas i en historisk avhandling om Birgitta men som saknas i Krafts bok.

Där borde först ha funnits en redogörelse för de texter, som enligt förf. ha historisk (svenskhistorisk) syftning. Som bekant är denna uppgift redan under medeltiden ganska väl tillrättalagd därigenom, att huvudmassan av det historiska (från tidens synpunkt politiska) stoffet samlats i åttonde boken. Att denna i viss mån är ett självständigt verk och har en i viss mån egen texthistoria, framgår nog av Krafts bok men har icke beaktats så, som önskligt varit.

Där borde vidare ha lämnats uppgift om de historiskt relevanta varianter, som visa sig vid genomgående av föreliggande parallelltexter. Ghotans tryck är ju redan det en sällsynt bok, och de uppräknade äldre handskrifterna verka snarast deprimerande på en forskare, som kanske skulle velat försöka

komma till rätta med det föreliggande materialet men icke vill riskera att bli slagen på fingrarna av en kollega, som händelsevis haft tillfälle besöka något bibliotek på kontinenten.

Om Kraft hade utgått från dessa faktiska förhållanden, så hade till en början vunnits, att hans avhandling fått ett värde, som varit oberoende av hans teories livslängd. Men jag tror, att hans teoretiska och metodiska inställning därjämte skulle ha gynnsamt påverkats av en sådan anordning. Krafts avhandling lider ofta av en viss brist på stringens. Det klart fattade målet skulle ha gjort det vida lättare att övervinna denna brist.

Jag skall i största korthet visa, vad jag menar, genom att framdraga ett par konkreta exempel. Det ur nästan alla synpunkter viktigaste är ju den s. k. B-avtografen, sådan denna ter sig vid jämförelse med en senare redaktion, som finnes i IV: 141 (s. 259 i den svenska upplagan). Det är denna revelation, som innehåller beskyllningen mot Magnus Eriksson för perversa böjelser. Två viktiga partier ha i senare redaktioner uteslutits ur denna revelation, och det ena har redan i originalet delvis utplånats. Det utplånade partiet i avtografen har givit anvisning på de män, som av Gud utkorats att leda upproret mot Magnus Eriksson. I början har uteslutits en mycket intressant apologi, vilken — tydligen med anledning av någon misslyckad förutsägelse — begränsar Birgittas kompetens till det andliga området, där den består orubbad av ett misslyckande i jordiska ting. Och i fortsättningen har uteslutits hela det parti, som blivit meningslöst, sedan upprorsledarnas titlar utplånats. Man ser omedelbart, att omredigeringen i hög grad minskat uppgifternas historiska värde, icke genom att göra dem felaktiga men genom att göra dem abstrakta och intetsägande. Motivet till uteslutningarna är i detta fall en klar opportunist. Man har föga anledning att spekulera över om bearbetningen till någon del gjorts av Birgitta själv eller av någon teolog, än mindre om denne hetat Petrus och bott i Sverige eller hetat Alfons och bott i Spanien, och minst av allt har man någon användning för teorierna om när och av vem samlingen indelats i böcker. Huvudsaken är, att bearbetarna ha gjort sitt arbete så, att, om avtografen förkommit, varje möjlighet skulle varit utesluten att rekonstruera dess innehåll¹. Därmed få vi en synpunkt för bedömning av de

¹ Om bearbetningen bestått i interpolationer, så hade ju det kritiska problemet legat något bättre till.

texter, som vi ha blott i avskrifter och avskrifter avskrifter av en omredigerad text.

Om jag som första exempel valt den mest avtentiska och ödesdigraste av här ifrågakommande uppgifter, så torde det tillåtas mig att som andra exempel välja en mycket underordnad detalj, som mött mig under mina egna lokallistoriska forskningar.

Någon gång för drygt 20 år sedan genomgick jag i det äldre »Biografiskt Lexikon» artikeln om »Algotssönerna»¹. För ett par år sedan hade jag uppdraget att författa motsvarande artikel i det nya lexikonet. Det gamla lexikonet upptog en gardian Algot från Skara, vilken av »vår starke genealog Dalin» hänförs till släkten Grip, som enligt Dalin härstammar från Algotssönerna. Som källa citerades Vastovius, och mer i förbigående nämndes, att mannen omtalades i Birgittas uppenbarelser, VI: 31. Att Vastovius var en ung och grumlig traditionskälla var ju lätt funnet. Ville man ha något av värde, så gällde det tydligen att gå till Birgitta. Men då jag tog fram mitt exemplar av den svenska upplagan, fann jag visserligen en händelse relaterad, som liknade den, som berättats om Algot i Skara, men icke ett ord om den person, som upplevat händelsen. Då saken icke hade större vikt, lät jag den förfalla. »Vår starke genealog» hade givetvis hänfört Algot till släkten Grip (Algotssönerna) endast på grund av dopnamnet, någon lika lös konstruktion hade väl föranlett honom eller någon annan att hänföra Birgittas revelation till Algot. Då jag efter ett par decennier hade att ånyo taga upp saken, bodde jag i en stad, där Ghotantrycket var tillgängligt, och här fanns förklaringen: I den latinska texten stod det en uppgift, att revelationen skulle hänföra sig till gardianen Algot i Skara. Mannen var lika exakt presenterad, som om han lämnat ett visitkort med namn, tjänstetitel och boningsort — endast släktnamnet fattades naturligtvis enligt tidens sed. I detta fall knyter sig intresset icke till de uppgifter, som Birgittas teologiska rådgivare ha uteslutit eller till de synpunkter, hennes teologiska lärare givit henne, utan till de uppgifter, som hennes avskrivare och översättare ha lagt till. Man kan omedelbart konstatera, att vid tiden för Ghotantryckets tillkomst fanns inom Birgittas orden en tradition, som hänförde ifrågavarande revelation till en bestämd person. Vilket värde man skall tillerkänna en sådan tradition, får avgöras efter den ställning, man i det hela intager till traditionskällorna. Den fullständigare genomgång av handskriftsmaterialet, som nu är möjliggjord, skulle kanske

¹ Artikeln ingår i den nya följden.

sätta oss i stånd att åt ifrågavarande tradition vindicera en högre ålder och därigenom ett högre källvärde. I detta fall och säkerligen i många andra börjar den fruktbaraste delen av undersökningen just där Kraft slutar.

Som det »ena nödvändiga» i avseende på Birgittas i historiskt avseende betydelsefulla uppenbarelser framstår, särskilt efter Krafts avhandling, en specialedition av dessa uppenbarelser. Bäst vore ju, om denna kunde ge svensk och latinsk text i parallellt tryck, men om man funne detta för dyrbart, kunde man stanna vid att exempelvis till den svenska texten knyta en variantapparat, som meddelade de latinska textpartier, vilka antingen förklarade den svenska texten eller sakligt avveke från denna. Naturligtvis skulle också alla överskjutande stycken medtagas och noggrann uppgift lämnas om resp. textpartierts tidigaste förekomst i texttraditionen. För närvarande är ingen så rustad som Kraft att ge oss en sådan edition. Det vore ett av de nyttigaste arbeten, som för närvarande kunde göras inom svensk medeltidshistoria. Det komme icke att inbjuda till så många vackra teorier som hans nu utkomna arbete, men det komme att i mycket högre grad främja vår kunskap om fakta.

Att ge ett rättvist totalomdöme om en vetenskaplig skrift är alltid svårt, och särskilt är det svårt för mig i detta fall. Jag kom s. a. s. bakvägen in i avhandlingen. Vid en första kursiv genomläsning, under en ferie av dess första partier fick jag ett starkt intryck av att ha gjort bekantskap med en intelligent och uppslagsrik författare, av vilken jag hoppades åtskilligt. Då jag sedan fortsatte och gick närmare in på saken, blev jag på viktiga punkter besviken. Och sådant gör gärna, att man dömer obilligt. Det är djärvt att lägga huvudmassan av sitt arbete inom ett vetenskapsområde, där man icke haft att tillgå kompetent ledning. Och lyckan står icke i allo dem djärvom bi.

Emellertid lider det intet tvivel, att Krafts avhandling äger verkliga förtjänster. En sådan är till en början att han fyllt den stora luckan i vår Birgittabibliografi och givit en preliminär förteckning av de latinska handskrifterna av revelationerna. Och de förtjänster, som väckte min sympati vid den första genomläsningen, stå nog kvar. Boken är onekligen ett intressant och tankeväckande, kritiskt referat av aktuell litteratur om Birgitta, och vi lyckönska författaren till att med de erfarenheter, han vunnit, fortsätta på den inslagna vägen.

Nat. Beckman.